

POZDROWIENIE ANIELSKIE JAKO MODLITWA

Pozdrowienie Anielskie w swej obecnej formie, jest modlitwą złożoną z trzech części: a) z pozdrowienia anioła Gabriela: *Ave (Maria), gratia plena, Dominus tecum* (Łk 1, 28); b) z pozdrowienia Elżbiety: *benedicta tu in mulieribus et benedictus fructus ventris tui*¹⁾, c) z wezwania Marii, dodanego przez Kościół: *Sancta Maria, Mater Dei...*

Nie od razu zjawia się ta modlitwa, nam dziś tak droga, w życiu Kościoła. Przez długie wieki jej nie znano i długie znów wieki przeszły, zanim otrzymała dzisiejszą formę.

1.

Pierwsze ślady wzywania Marii słowami anioła Gabriela i łączenia równoczesnego słów anioła z słowami Elżbiety spotykamy na Wschodzie, mianowicie w kościele syryjskim. Patriarcha antiocheński Severus († 528) podaje takie wezwanie w rytuale chrztu św. Także pewne ostrakon koptyjskie ma to zestawienie. Na Zachodzie po raz pierwszy jest ono zanotowane w antyfonarzu papieża Grzegorza Wielkiego († 604) jako wiersz na offertorium dla IV niedzieli Adwentu, i aż do dnia dzisiejszego offertorium to znajduje się w naszych mszałach. Później słynny teolog wschodni, św. Jan Damasceński († 749), wspomina o takiej modlitwie w jednym ze swoich kazań.

Jednakże dopiero w XII wieku zaczyna się częstsze używanie „pozdrowienia“ przez wiernych, jak o tym świadczą pewne wzmianki w dziełach św. Bernarda i u św. Mechtildy. Równocześnie też zjawiają się pobożne opowiadania o skuteczności tej modlitwy, które jako pierwszy spisuje dominikanin Tomasz z Chantipré († 1270) w swym słynnym dziele *Bonum universale de apibus*. Synody diecezjalne zaczynały wydawać przepisy, by wierni obok „Ojcze nasz“ i „Wierzę“ także odmawiali „Zdrowaś Maria“: w roku 1198 Paryż, w r. 1227 Trewir, w r. 1255 Walencja (w Hiszpanii). Tak samo przepisują odmawianie modlitwy maryjnej kolejno wszystkie zakony, np. cystersi w r. 1221, kartuzi około r. 1230, dominikanie 1266. Z tego samego mniej więcej czasu pochodzą nagrobki, na których wyryta jest prośba, by Ave Maria odmówić za duszę zmarłego.

Z wzmianek historycznych wynika, że pozdrowienie anielskie stało się powoli modlitwą chrześcijańską. Z duszy wiernych wyrzywały

¹⁾ Por. wyżej art. „Ave Maria“, str. 25—27.

się te słowa, mające uczcić Marię, słowa zrodzone z ogólnej miłości do Matki Bożej, tkwiącej w sercach chrześcijańskich od wieków. I dlatego też nie przypisuje historia ich ułożenia żadnej wybitnej osobistości, one poprostu z ludu wyrosły. Jednakże do powstania „Ave Maria” przyczyniły się niewątpliwie niektóre części z t. zw. *Officium parvum B. M. V.*, w których występują jako *versiculi* i *responsoria* te właśnie słowa anioła i Elżbiety. Czasowo to się zgadza, bo *officium* to powstało w X wieku a przez św. Piotra Damiani († 1072) zostało rozpowszechnione. Szczególnie Cystersi i Kameduli je szerzyli i oni też właśnie „pozdrowienie anielskie” jako modlitwę ogólnie u siebie zaprowadzili. Dominikanie jako pierwsi zaprowadzili około r. 1250 zwyczaj rozpoczynania godzin *Officium parvum* modlitwą Ave Maria...

Na rozpowszechnienie modlitwy maryjnej ogromnie wpłynął także zwyczaj dzwonienia na Anioł Pański. Około roku 1300 zaczęły dzwony każdego dnia wieczorem a później także rano wzywać wiernych do odmawiania Ave Maria ²⁾. W r. 1456 papież Kalikst III kazał także w południe dzwonić, by za przyczyną Marii wyblagać odwrócenie niebezpieczeństwa tureckiego ³⁾.

2.

Pierwotne „Pozdrowienie Anielskie” nie zawiera ani słowa *Maria* po *Ave*, ani *Jesus* jako zakończenie. Dodatek *Maria* już mamy w Antyfonarzu wyżej wymienionym papieża Grzegorza. W tej oto formie: *Ave Maria, ... ventris tui* pozdrowienie przyjęło się ogólnie w XII i XIII wieku. Jeżeli za czasów św. Dominika († 1221) odmawiać zaczęto 150 Ave — na wzór 150 psalmów psalterza — to odmawiano je w tej krótkiej formie i z takich krótkich „Zdrowaś Maria” składał się pierwotny różaniec.

Od XIV w. zaczęto dodawać „... *ventris tui. Amen*” lub *Jesus. Amen*, względnie *Jesus Christus. Amen*. Zakończenie ostatnie przypisywano papieżowi Urbanowi IV († 1264), lecz z całą pewnością tego historycznie nie stwierdzono. Warto też wspomnieć, że słowami: *Je-*

²⁾ Dzwon wieczorny był sygnałem na gaszenie ognia w domach. Ku uczczeniu zwiastowania Marii zaprowadzono odmawianie Ave Maria. Dzwon poranny miał czcić Marię jako M. B. Bolesną, klęczącą u stóp krzyża.

³⁾ Zwyczaj dzwonienia trzykrotnego każdego dnia, rano, w południe i wieczór, datuje się dopiero z XVI w., a w przeciągu w. XVII został przez synody wprowadzony w poszczególnych krajach.

zus *Christus. Amen* kończą się trzy najstarsze teksty polskie pozdrowienia anielskiego z XV wieku.⁴

Zakończenie dłuższe:

a) *sancta Maria, ora pro nobis* jest stwierdzone dla XIII wieku w brewiarzu kartuzów;

b) *sancta Maria, ora pro nobis peccatoribus. Amen* zachodzi w innym brewiarzu kartuskim z XIV wieku i w kazaniach św. Bernardyna z Sieny († 1444);

c) dalszy dodatek: *nunc et in hora mortis nostrae* występuje już około r. 1350 w brewiarzu kartuskim, w późniejszym brewiarzu rzymskim (z XIV lub XV w.), a już częściej około roku 1500.

d) mamy także zakończenie podwójne, mianowicie w rękopisie nr 3729 Biblioteki Czartoryskich, str. 383, pisanym po roku 1479: ... *ventris tui Jesus Christus. Amen. Sancta Maria, Mater Dei dulcissima, ora pro nobis peccatoribus nunc et in hora mortis nostrae. Amen.*

Pozdrowienie anielskie, identyczne zupełnie z formułą dzisiejszą, skonstatowano w Kazaniach słynnego teologa dominikańskiego, działającego w Ingolstadt i Budapeszcie, Piotra Nigri († 1484), w jednym z dzieł Savonaroli († 1498) i w brewiarzu Kamedułów z r. 1514. Czy ono w tej formie ułożone zostało we Włoszech, jak sądzi Kramp⁵), nie jest zupełnie pewne, ale że w Rzymie i w kościele włoskim najwcześniej się przyjęło, zdaje się nie ulegać wątpliwości.

Najstarszy tekst polski całej formuły pozdrowienia anielskiego mamy na kartce pergaminowej, dolepionej przy końcu inkunabułu, zawierającego traktat Mikołaja z Błonia *De Sacramentis*, a znajdującego się w Bibliotece Czartoryskich w Krakowie. Traktat nosi datę: Argenterati 1487, czyli dopisek pochodzi z końca XV lub początku XVI wieku. Tak oto brzmi ten ciekawy dla nas tekst⁶):

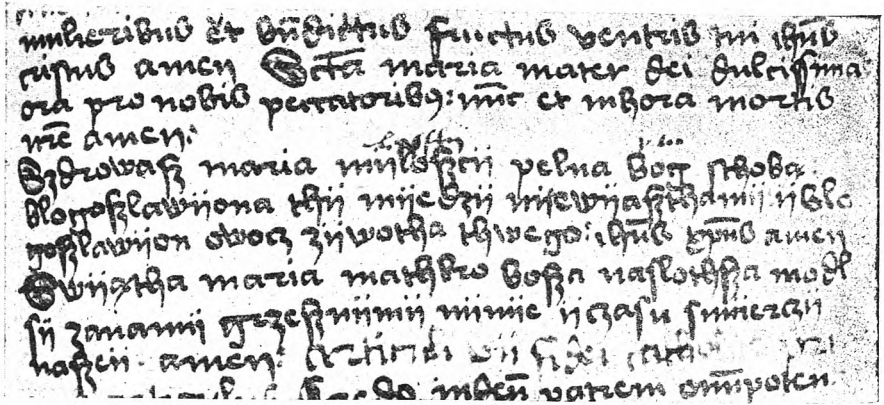
- a) *Zdrowa, Maria, miłości pełna, Bóg z tobą,
błogosławionaś ty między niewiastami
i błogosławion owoc żywota twojego, Jezus.
módl się za nami, za grzesznymi,*
- b) *Święta Maria, Matuchno Boża najśłodsza,
ninie i czasu śmierci naszej. Amen.*

⁴) Por. teksty u Wierczyńskiego, Wybór tekstów staropolskich², Warszawa 1950, str. 50.

⁵) Lexikon für Theologie und Kirche I, k. 864.

⁶) Por. Bystron: w Pracach Filologicznych I, str. 352.

Obok wypisany tekst niemiecki Ave Maria ma jeszcze zakończenie krótsze: *Jesus Christus. Amen.*

Ave Maria z kartki pergaminowej w Bibl. Czartoryskich

Z tego samego czasu pochodzi Zdrowaś Maria, zawarte w wspomnianym wyżej rękopisie nr 3729 Biblioteki Czartoryskich, lecz tym się wyróżnia, że tak samo, jak dołączony tekst łaciński, ma podwójne zakończenie (por. rkp. str. 383):

*... owoc żywota twego, Jezus Chrystus. Amen.
 Święta Mario, Matko Boża najśodsza,
 módl się za nami grzesznymi,
 ninie i czasu śmierci naszej. Amen.*

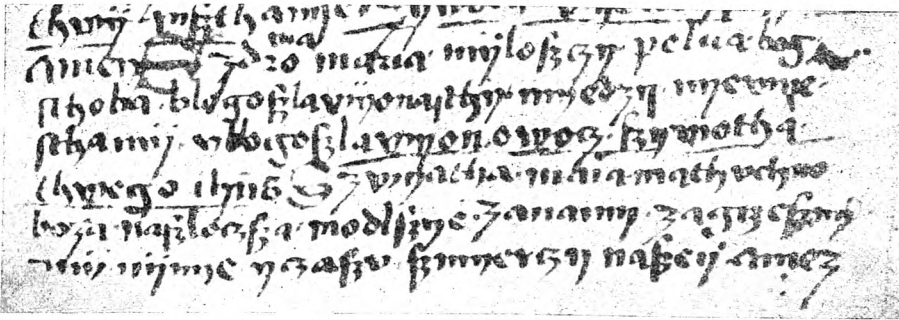
3.

Definitywne ustalenie formuły nastąpiło przy reformie brewiarza za papieża Piusa V w r. 1568. Oficjalnie zaprowadzono teraz obowiązek odmawiania przed każdą godziną kanoniczną obok Pater noster (i Credo) także Ave Maria, a tekst ustalono według formuły, obowiązującej po dzień dzisiejszy. Od kapłanów wierni tekst przyjęli. W niektórych okolicach przyjął się zwyczaj, że rodzice chrzestni przy chrzcie odmawiają obok Ojczy nasz i Wierzę także Zdrowaś Maria — zwyczaj datujący się częściowo z wieku XIV — lecz *Rituale Romanum* uznaje przy chrzcie tylko odmawianie Pater i Credo.

Krótsze pozdrowienie anielskie, to znaczy bez dodatku modlitewnego, jest jednak nadal używane w kościele greckim i w zakonie

Serwitów (założonym w r. 1233), tak samo w officium parvum, odmawianym przez braci i siostry III zakonu św. Dominika.

Od XVI wieku Ave Maria stanowi integralną część pacierza porannego i wieczornego. W epoce reformacji było odmawianie modlitwy maryjnej nieraz przez protestantów atakowane, ale ponieważ zwywa-

Rękopis nr 3729 Bibl. Czart.

nie Marii stanowiło specjalną cechę pacierza katolickiego, dlatego też Ave Maria tym więcej się przyjmowało i tym goręcej je kochano. A dzwony — począwszy od drugiej połowy XVI wieku — codziennie wzywają wiernych, by rano, w południe i wieczorem czcili Marię pozdrowieniem anielskim ⁷⁾.

Kraków

IRENA WESIERSKA

ŚLYNNY MARIOLOG POLSKI: O. JUSTYN ZAPARTOWICZ (Miechowita) O. P.

Wśród wyrazów hołdu składanego Bogurodzicy z racji nowoogłoszonego dogmatu Jej wniebowzięcia, wypada poświęcić kilka słów Miechowicie, jako temu, który przez całe swe życie słauił imię Marii i pozostawił po sobie zapoznane u nas duże dzieło, poświęcone wykładowi litanii loretańskiej. Pracą tą wysunął się na czoło polskich mariologów.

⁷⁾ Por. dokładniejsze dane w artykule O. Berlière. Angélique (Salutation) w Dictionnaire de Théol. Cath. I (Paris 1935) col. 1273 mn. i art. Angelus tegoż autora tamże col. 1278. Tam także podana dokładniejsza bibliografia.